

РОСІЙСЬКЕ ПИТАННЯ В ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДАХ В'ЯЧЕСЛАВА ЧОРНОВОЛА

В'ячеслав Чорновіл як політик і публіцист у 1990-х роках важливого значення надавав вироблені нових підходів щодо формування українсько-російських відносин. Зважаючи на гостроту, складність та важливість налагодження контактів між двома новоствореними державами в його публікаціях та виступах цієї теми відведено доволі багато місця.

Осмислення В. Чорноволем російського питання становить сьогодні важливе значення для формування повного і об'єктивного бачення розгортання російсько-українського протистояння з 1990-х років, що переросло у 2014 р. збройну інтервенцію Російської Федерації проти Української держави.

До сьогодні з'явилися окремі книжки та статті-спогади про В. Чорновола, авторами яких виступають друзі й співробітники [1; 2; 3]. У низці книжок, брошурного формату, розглядаються останні місяці діяльності й обставини загибелі В. Чорновола [4; 6; 7]. Велику цінність являє десяти томне видання праць В. Чорновола, друк якого ініціював Міжнародний благодійний фонд В'ячеслава Чорновола [16]. Однак немає ґрунтовних студій, в яких розглядалися б погляди В. Чорновола стосовно російського питання.

Як прихильнику рівноправного українсько-російського діалогу В. Чорноволу в 1990-х рр. доводилося визнавати, що відносини між двома державами є не найкращими. На його міркування, першопричини складностей лежать в площині того, що в Росії звикли розглядати Україну як сферу свого впливу. Доволі довго обидві держави перебували в складі російської, а згодом радянської імперії, де Росія була метрополією. Це наклало відбиток на стосунки. Тому східному сусіду не просто позбутися почуття зверхності. В. Чорновіл визнавав, що українці також мають своє особливе ставлення до Росії. Бо не просто забути кількарізову ліквідацію української державності, репресії, голодомори і втрату за 70 років більшовизму половину населення України [17, с. 68-69]. Особливо в росіян часто переважають стереотипізовані почуття над прагматичними чинниками добросусідства. Тим не менше, В. Чорновіл наприкінці 1990-х рр. не переставав наголошувати на взаємовигідності для двох народів провадження рівноправних і взаємовигідних відносин [7, с. 69].

Уважно стежив В. Чорновіл за розгортанням суспільно-політичної ситуації в Росії. Зауважував, що не встигла цілковито припинити існування радянська тоталітарна система як у центрі цієї, за словами Президента Сполучених Штатів Америки Рональда Рейгана, «імперії зла» знову пос-

тавала нова імперська нетерпимість до інших народів. Стурбованість щодо відродження в Росії імперських амбіцій висловив В. Чорновіл невдовзі після проголошення відновлення незалежності Української держави. 23 жовтня 1991 р. на одній з прес-конференцій заявив про імперські антиукраїнські потуги Москви, де чітко «викристалізувалася відверта антиукраїнська її спрямованість» [10].

Небезпідставність сказаного підтверджували висловлення російських державних та політичних діячів, а також дії російської влади щодо України та інших колишніх республік Радянського Союзу. Лунали заяви про намір відновити «єдиную, неделимую» в межах кордонів російської імперії 1917 р. Висувалася теза про «штучність» української державності та недовготривалість існування незалежної України. Піддавалось сумнівам навіть саме існування українського, а також білоруського народів, які проголошувалися частиною «единой великорусской нации». Говорилося про нав'язування Україні якоїсь «галиційської» моделі державності. Стверджувалося, що начебто переважна частина українського народу незалежність «не воспринимает» і прагне до «воссоединения со старшим братом – руським народом» [12].

Вице-президент Російської Федерації Олександр Руцькой всупереч праву націй на самовизначення, закріпленому в Статуті Організації Об'єднаних Націй, у своїх публічних виступах зневажливо висловлювався про керівників нових незалежних держав, погрожував переділити національно-етнічні території: «Демаркация границ и только демаркация границ расставит точки над «и» и определит Россию как державу, а не поберушку в рамках СНГ» [18, с. 997].

Керівництво Російської Федерації не лише ставило під сумнів політичну суб'єктність нових держав, а й заявляло про якесь вигадане своє право втручатись у їхні внутрішні справи. Б. Єльцин заявляв про стратегічні інтереси Росії на всьому посткомуністичному просторі, даючи зрозуміти західним партнерам, щоб вони узгоджували свою політику щодо цих країн із ним. Він домагався надання Російській Федерації особливих повноважень як гаранта миру й стабільності на території колишнього Радянського Союзу. На засіданні Ради з питань безпеки і співробітництва в Європі в Стокгольмі 14 грудня 1992 р. міністр закордонних справ Російської Федерації Андрій Козирев відверто заявив: «Територія колишнього Радянського Союзу не може розглядатися як зона повного застосування норм НБСЄ. Це, по суті, постімперський простір, де Росія повинна відстоювати свої інтереси, використовуючи всі доступні засоби, включно з військовими й економічними» [8].

В унісон з ними на другій конференції політичних діячів, журналістів і вчених Німеччини, Франції, Росії та України, організованій Фондом імені Конрада Аденауера й Фондом Роберта Шумена у 1992 р. російські пред-

ставники не добирали слів щодо своїх геополітичних планів. Вони на повний голос, без усяких застережень, говорили про життєвий простір, життєві інтереси Росії на території колишніх республік Радянського Союзу. Стверджували, що статус цих держав мав бути зовсім інший, ніж, скажімо, Австрії чи Німеччини [5].

Аналізуючи динаміку зростання імперських ідей в Росії В. Чорновіл припускав, що російське керівництво не тільки хоче перебрати на себе роль жандарма на пострадянському просторі, а й має значно ширші геополітичні амбіції. Плекання різноманітних військово-політичних та економічних блоків становило потенційну небезпеку для країн всієї Європи [11, с. 106]. Керівництво Російської Федерації з початку 1990-х рр. категорично негативно виступало проти вступу країн Східної Європи до європейської спільноти чи НАТО або інші європейські об'єднання без Росії.

У цьому контексті Російська Федерація продовжувала зберігати свої військові контингенти в багатьох країнах колишнього СРСР, під вивіскою «СНД», залишала за собою «право» втручатися у внутрішні справи новоутворених держав. Більше того, Росія проштовхувала в межах СНД угоду, яку проігнорувала Україна, про виконання поліцейських функцій військами Російської Федерації.

Заявлене бачення російським керівництвом ролі Російської Федерації у республіках колишнього Радянського Союзу відбилося в державному документі, затвердженому президентським указом Б. Єльцина від 14 вересня 1995 р. – «Стратегічному курсі Росії щодо держав-учасників СНД», в якому територію країн-учасників Співдружності незалежних держав було оголошено тереном інтересів Російської Федерації. Згідно з цим документом Росія відмовлялася дотримуватися норм і принципів міжнародного права у відносинах з країнами СНД, обґрунтовувала своє право недотримуватись і не виконувати досягнуті домовленості в рамках СНД, здійснювала заходи на недопущення проведення самостійної внутрішньої і зовнішньої політики державами Співдружності. Як кажуть – коментарі зайві.

Подібна риторика російського політикуму та дії владної верхівки дозволили В. Чорноволу заявити, що Росія не позбулася своїх імперських зазіхань, навпаки вона «повертає обличчя до свого минулого». У своєму виступі в Центрі стратегічних і міжнародних досліджень у Вашингтоні 25 лютого 1993 р. В. Чорновіл заявив про те, що російська влада взяла курс на відновлення російської імперії [18, с. 73]. Тож він не плекав ілюзій, що в керівництві Російської Федерації всі дуже люблять Україну й дуже раді її незалежності Так думати було б наївно. Він відкрито заявляв, що Президент Російської Федерації Б. Єльцин, як і низка інших чільних російських політиків, зокрема Геннадій Зюганов, Олександр Лебідь, які балотувалися у 1996 р. на посади Президента Росії, «отруєні імперіалізмом» [9].

В'ячеслава Чорновола турбувала заповненість шовіністичною імперською ідеєю не лише низки провідних російських політиків, але й всіх прошарків суспільства. За його словами, тільки одиниці «стоять на позиції того, що Україна повинна бути незалежною державою, і в Крим росіянам нічого втручатися» [13]. Такий висновок зробив В. Чорновіл в 1996 р. – на п'ятому році незалежного державного поступу України і Росії. Наявний стан суспільної свідомості росіян, на його переконання, формувався на ґрунті багатовікових імперських традицій. Росіяни були зняряддям реалізації імперських амбіцій своєї верхівки. Здійснювали дії спрямовані на поборення руху спротиву різних народів проти російського владарювання. В Україні та інших країнах проводили політику етноциду, лінгвоциду, винищення інтелігенції. Спринчилися до страшного злочину – геноциду українського народу за допомогою голодомору в 1932-1933 рр. Представники російського народу, які слухняно здійснювали ці злочинні дії були також співвідповідальними за них, як і їхні керманічі. В. Чорновіл писав: «Коли нам кажуть, що російський народ у цьому не винен, я згоден, але не зовсім. Він був вимушеним носієм цієї імперської ідеї. Йому вносили це в гени. Почуття імперськості вносилося в гени простої людини. Чернишевський про це колись дуже добре сказав, що коли починаються якісь внутрішні негаразди, тоді необхідно покликати з печі російського мужика, викликати його патріотичні почуття та шукати десь турка зовнішнього, щоб він не бачив турка внутрішнього. Ось так виховувався сторіччями народ. Презирство до іногородців, хохлів» [19, с. 344].

У подібному ключі відбувалося прищеплення імперських ідей росіянам у 1990-х рр., на що звертав увагу В. Чорновіл Тому йому доводилося зазначати, що «ми дуже шукаємо в Росії демократів, з усіх сил. Стараємося там знайти демократів, які нас розуміють, хочуть нас сприймати. Їх доволі важко знайти, крім моїх друзів-дисидентів, людей, які сиділи по тюрмах, для яких існування України – це природний процес» [19, с. 344]. З цих міркувань він не вважав Росію демократичною країною, оскільки вона за своєю структурою і ментальністю залишалася імперією.

Межувати з такою країною, в якій влада століттями намагалася вирішувати внутрішні проблеми шляхом переведення уваги суспільства на якісь уявні зовнішні загрози було вкрай небезпечно. Загрозливі посили відчували сусіди Російської Федерації у 1990-х рр. з боку цієї держави у зв'язку з гарячковим пошуком російським керівництвом виходу із загрозливого становища, в якому перебувала країна. Започаткований наприкінці 1980 – на початку 1990-х рр. процес розпаду Радянського Союзу продовжував збурювати саму Росію, проявляючись в дезінтеграції її федеральних автономій. Тому Росія була джерелом великої нестабільності. Рух до незалежності на Північному Кавказі, зростання сепаратистських тенденцій у

Татарстані, Башкортостані, Якутії; сильні відцентрові процеси спостерігалися навіть у населених переважно росіянами сибірських і далекосхідних регіонах Росії. Можливий фактор внутрішнього розвалу федерації підштовхував російське керівництво шукати розв'язання проблеми зовні. Посилювала ці тенденції складне економічне становище, загроза лівого реваншу і зростання правих шовіністичних сил. За цих обставин влада згортала процес зміцнення демократії, свободи, прав людини. Відмовлялася від формування основ громадського суспільства, тобто структур, які не залежать від держави і здатні змусити її дотримуватися хоча б власних правил гри. Загальна втома й апатія населення дозволила владі проштовхувати свої цілі, не зважаючи на громадську думку. Ще не було потреби застосовувати політичні репресії, але незабаром влада могла вдаватися до силових методів придушення опозиції. Тодішня російська правляча еліта, яка прийшла до влади на демократичній хвилі й під демократичними гаслами, сприймалася багатьма як демократична влада [15]. Однак за зовнішнім фасадом демократизму все яскравіше проглядався авторитаризм Б. Єльцина, який до мінімального рівня опустив вплив парламентаризму в Росії. У його арсеналі утвердилися методи безжального розв'язання внутрішніх проблем (приклад Чечні, розстрілу з танків Верховної Ради Росії), імперіалістичні великодержавні зазіхання щодо сусідів і виховання в народі так званого російського месіанізму тощо. Тому у фразеології російських політиків звичними ставали висловлювання щодо повернення Росії до своїх колишніх імперських меж.

Для України сусідство з непередбачливою Росією виявилось одним із нелегких випробувань. Небезпека посилювалася ще й тому, що відновлена Українська держава опинилася у «смузі держав, які стоять між демократичною Західною Європою та Російською імперією з її невмирущим загарбницьким мисленням і синдромом великодержавності» [11, с. 106]. Як показали наступні історичні події, В. Чорновіл небезпідставно переймався ймовірною загрозою зі сходу. Пророчими виявилися його слова, висловлені у 1997 р., про те, що «над Україною нависає зловісна двоголова тінь російського імперіалізму, який тільки й чекає остаточного колапсу нашого суспільства, щоб запустити хижі пазурі в живе тіло нашого народу» [14]. В'ячеслав Чорновіл вже на початку 1990-х рр. заявляв про загрозу існуванню Української держави з боку Росії, яка взяла курс на відновлення імперії. Він у 1993 р. виголосив заклик: «Україна в смертельній небезпеці!» [20].

Джерела та література

1. Васишин Г. Призначено дійти. В. Чорновіл. Політика та правда життя: У 3-х ч. – К., 1998–1999.

2. Горинь Б. В'ячеслав Чорновіл – ініціатор створення УГС / В. Чорновіл // Чорноволівські читання / [упор. М. Влащук]. – К.: МАУП, 2003. – С. 33–43.
3. Давимука С. Незабутній народний голова: Львівський період державотворчої діяльності В'ячеслава Чорновола 1990-1992 років: [Спогади про В. Чорновола на посаді голови обл. ради народних депутатів 1990-1992 роках] // Молодь України. – 2003. – 11 квітня.
4. Капелюшний Л. Без Чорновола. – К., 1999. – 97 с.
5. Лідер опозиції про підсумки візиту до Страсбурга // Молодь України. – 1993. – 3 грудня.
6. Пам'яті В'ячеслава Чорновола на 40-й день його трагічної загибелі. – Б.м.: «МАЛТИ-М», 1999. – 56 с.
7. Це була нова спроба осудити В'ячеслава Чорновола / [упор. Л. Григорович, Ю. Ключковський]. – К.: УАБ, 1999. – 19 с.
8. Чорновил В. «Нас научили нікому не верити на слово» / В. Чорновил // Независимость. – 1993. – 13 марта.
9. Чорновил В. Из двух плохих кандидатур на пост российского президента одна – хуже / В. Чорновил // Независимость. – 1996. – 31 мая.
10. Чорновіл В. Атиукраїнські потуги Москви / В. Чорновіл // Свобода. – 1991. – 5 листопада.
11. Чорновіл В. Думка голови Руху: Україна чи руїна / В. Чорновіл // Вітчизна. – 1996. – № 1-2. – С. 101-109.
12. Чорновіл В. Майбутнє України – тільки в об'єднаній Європі / В. Чорновіл // Час-Тіме. – 1995. – 18 січня.
13. Чорновіл В. Наш парламент не здатний приймати радикальні економічні закони / В. Чорновіл // Свобода. – 1996. – 7 листопада.
14. Чорновіл В. Потрібні зміни – через повернення / В. Чорновіл // Час-Тіме. – 1997. – 30 жовтня – 5 листопада.
15. Чорновіл В. США і Західна Європа мають остаточно повернутися обличчям до України / В. Чорновіл // Час-Тіме. – 1996. – 17 липня.
16. Чорновіл В. Твори: в 10-ти т. / В. Чорновіл; голова редкол. А. Пашко . – К.: Смолоскип, 2002–2015.
17. Чорновіл В. Твори: в 10-ти т. / упоряд. В. Чорновіл; передмова Т. Чорновіл. – К.: Смолоскип, 2011. – Т. 10. – 675 с.
18. Чорновіл В. Твори: в 10-ти т. / упор. В. Чорновіл; передмова М. Мариновича. – К.: Смолоскип, 2011. – Т. 7. – 1079 с.
19. Чорновіл В. Твори: в 10-ти т. / упор. В. Чорновіл; передмова Л. Танюк. – К.: Смолоскип, 2011. – Т. 9. – 1003 с.
20. Чорновіл В. Україна в смертельній небезпеці / В. Чорновіл // Хрещатик. – 1993. – 20 липня.

Vasyl Derevinsky

**the RUSSIAN QUESTION IN the POLITICAL VIEWS OF
VYACHESLAV CHORNOVIL**